

Tarihçilerin Bilgi Arama Davranışları

Information Seeking Behaviours of Historians

Hatice Gülşen Birinci*

Öz

Tarihi 1940'lı yıllara dayanan kullanıcı araştırmaları içinde 1970'li yıllardan itibaren yer alan tarihçiler; birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu makalede tarihçilerin bilgi arama davranışları; bilgi kaynakları, bilgi kanalları, bilgi merkezleri ve bilgi teknolojileri açısından ele alınarak bilgi kullanım özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Bilgi gereksinimi, Bilgi kullanımı, Tarihçiler, Bilgi arama davranışı*

Abstract

Among user studies, which date to the 1940s, historians have become subject of various research since the 1970s. In this paper, historians' information seeking behaviour is analyzed in terms of information sources, information channels, information centers, and information technology in order to determine their information use characteristics.

Keywords: *Information needs, Information use, Historians, Information seeking behaviour*

* Uzman, Bilkent Üniversitesi Halil İnalcık Osmanlı Araştırmaları Merkezi. e-posta: birinci@bilkent.edu.tr

Giriş

“Kullanıcı araştırmaları” terimi, bilgi bilimleri alanında çok geniş bir araştırma alanını ifade eder. 1940’lı yılların sonunda başlayan kullanıcı araştırmalarının 1980’li yıllardan sonra hız kazandığı, özellikle teknolojiye yaşanan hızlı gelişme ve değişmelerin bilgi bilimleri alanına yansımaysıyla bu alandaki çalışmaların artarak çeşitlendiği görülmektedir.

Bilgi bilimleri alanında kullanıcı araştırmaları temelde bilgi ve bilgi merkezleri ile kullanıcı arasındaki ilişkiyi konu alır. Literatürdeki kullanıcı araştırmaları incelendiğinde, 1950-1980 yılları arası dönemi kapsayan araştırmaların sistem merkezli olarak, kullanııcıdan uzak bir yaklaşımla yapıldığı, 1980 sonrası dönemde ise, sistem merkezli araştırmaların yerini yavaş yavaş kullanıcı merkezli yaklaşımlarla yapılan araştırmalara bıraktığı görülmektedir (Uçak, 2001, ss. 207-209). Kullanıcı teriminin, araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaya başlandığı ve kabul gördüğü zaman da yine bu döneme rastlar (Case, 2002, s. 228). Bilgi gereksinimi ve bilgi arama davranışı bu alanın temel araştırma konularından biridir.

Kullanıcı araştırmaları zamanla artış göstermiştir. Bu artışa paralel olarak çeşitlenen kullanıcı araştırmalarını Wilson (1994) birkaç grupta ele alır;

1. Araştırma metoduna göre; görüşme, elektronik posta (e-posta) araştırmaları, vaka incelemesi;
2. Araştırılan grubun sosyal durumuna göre; bilim adamları, öğretmenler, doktora öğrencileri ve benzerleri;
3. Disiplinlere göre; Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler, İnsani Bilimler ve diğerleri;
4. Teorik çerçeveye göre; bilişsel yaklaşım, davranışsal yaklaşım, doğa bilimsel yaklaşım;
5. Muhtelifler; herhangi bir teorik çerçeveye sokulamayan fakat gözardı edilemeyecek kadar çok olan araştırmalar.

Bilim adamları, üzerinde en çok araştırma yapılan kullanıcı gruplarındanır. Bilim adamları içinde araştırılmaya başlanılan ilk grup fen bilimciler olmuş, bunu sosyal bilimciler izlemiştir. İnsani bilimler alanındaki bilim adamlarının bilgi davranışlarının araştırılması, bu iki gruptan sonra olmuştur.

Bates (1996, s. 155), bilim adamları üzerine yapılan araştırmaların tarihi gelişimini yıllara ve bilim dallarına göre şu şekilde sıralar:

- 1950 ve 1960 yılları arasında fen bilimleri,
- 1970’lerde sosyal bilimler,
- 1980 ve 1990’lı yıllarda insani bilimler.

Steig (1981, s. 549) de fen bilimcilerin bilgi arama davranışlarının, ilk ve üzerinde en çok araştırma yapılan konu olduğunu ifade eder.

Özellikle bilim adamlarının bilgi gereksinimleri üzerine yapılan araştırmaların öncelikle fen bilimleri, insani bilimler ve sosyal bilimler disiplinlerinde

büyük gruplar üzerinde yapıldığı görülmektedir. Araştırmaların disiplinlerdeki alt alanlarda yapılmaya başlanması 1990'lardan önceki dönemlerde olmakla birlikte, özellikle 1990'dan sonra alt alanlarda yapılan çalışmalarda bir yoğunluk göze çarpmaktadır.

1950-2006 yılları arasındaki literatürü incelediğimizde, bilgi gereksinimleri ve bilgi arama davranışı araştırmalarına konu olanlar içinde; bilim adamları, parlamenterler, yöneticiler, sağlıkçılar, kadın polisler, hukukçular, edebiyatçılar, sosyologlar, tarihçiler, sanat tarihçileri, gazeteciler, soy bilimciler, kimyacılar, fizikçiler, programcılar, özürllüer, hemşireler, veterinerler, arşiv araştırmacıları, aile hekimleri, kanser hastaları, siyaset bilimciler, öğrenciler, yetişkinler ve bilgi profesyonelleri gibi pekçok grup yer almaktadır.

Tarihçilerin bilgi gereksinimleri ve bilgi kullanım özellikleri üzerine yapılan ilk araştırmalar ise, 1970'li yılların başında yapılmıştır. Tarihçilere ilişkin ilk araştırmalar, kullandıkları kaynaklar, kütüphane kullanımları ve kullandıkları materyal türlerine odaklıdır. Araştırmalar, teknolojinin gelişmesi, bilgi bilimlerinin bu gelişmelerden etkilenmesi ve verileri anlamlı bir biçimde işlemeyi kolaylaştıran programların geliştirilmesine paralel olarak gelişmiş ve çeşitlenmiştir.

Dalton ve Charnigo (2004, s. 402) tarihçilerle ilgili araştırmaları üç gruba ayırmıştır:

- Bilgi kanalları ve bilgi kaynaklarının kullanımı,
- Bilgi arama,
- Bilgiden bireysel çıkarım veya yorum yapma.

Araştırmalar başta fen bilimleri, sosyal bilimler ve insani bilimler genelinde yoğunlaşmışsa da, zamanla varolan bilgi boşluğunun görülmesiyle kullanıcı araştırmaları alt disiplinlere kaymıştır. Sosyal ve insani bilimler alanında yapılan araştırmaların tarihçiler hakkında bilgi vermesi, yapılacak araştırmaları şekillendirmesi ve yol göstermesi açısından öneminin büyük olduğunu söylemek mümkündür.

Bilgi merkezlerinin, özellikle arşivlerin en büyük kullanıcı gruplarından birini oluşturan tarihçilerin bilgi gereksinimlerinin ve bilgi kullanımlarının araştırılması, bilgi bilimciler için plan ve politika oluşturulmasında, kaynak geliştirilmesinde, kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasında ve danışma hizmetlerinin tasarlanmasında çok önemli bilgiler sağlanmasına imkan verir. Delgadillo ve Lynch (1999, s. 245, s. 258), tarihçiliğin bilimsel olarak gelişebilmesi, geleceğin tarihçilerinin daha iyi yetişebilmeleri ve bilgi merkezlerini etkin olarak kullanabilmeleri için bilgi gereksinimleri ve bilgi arama davranışlarıyla ilgili akademisyen ve öğrenci bazında araştırmalar yapılmasının gerekliliğine vurgu yapar.

Özellikle 1990 sonrasında, teknolojik gelişmelerin arşiv sistemlerine ve kütüphanelere yansısıyla, tarih alanındaki kullanıcıların bu teknolojik

gelişmelerden nasıl etkilendikleri, yeni bilgi sistemleriyle olan etkileşimleri ve bilgi ile ilgili davranışlarının araştırılması, özellikle teknoloji kullanımında fen bilimleri alanındaki kullanıcılardan çok daha az bilgiye sahip olan bu kullanıcı grubu için bir zorunluluk halini almıştır.

Tarih Bilimi ve Sınıflandırılması

Carr (1980, s. 41), tarihi, “tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog” olarak tanımlarken; Halkın (1989, s. 4) ise, tarihi, “insanların geçmişini inceleyen ve onların sosyal, kapsamlı eylemlerinin bir tablosunu takdim eden bir disiplin” olarak tanımlar. Bernheim (1936, s. 58), tarihin mekân gözönüne alınmadan, yalnız zamansal olarak sıraya diziş tarzının gerçek tarih anlayışı ile bağdaştırılmayacağı ifade ederek bu anlayışı reddeder. Bernheim (1936, s. 51)’e göre tarih, insanların zaman ve yer bakımından geçirdikleri gelişimleri, birlikte yaşayan canlılar sıfatıyla psikofizik hareketleri, bunların nedensel ilişkilerine bağlayan ortak değerleri araştırır.

Konusunu insanların geçmişte yaptıklarından alan tarih bilimi Collingwood (1990, s. 28)’a göre, kanıtların yorumlanmasıyla işleyen bir bilimdir. Bu kanıtlar tek tek belgelerin ortak adıdır. Belgeler tarihçinin üzerinde düşünerek, geçmiş olaylar hakkında sorduğu soruları yanıtlayabileceği türden bir şeydir (Collingwood, 1990, s. 29). Tarih bilimi için belgenin önemi, geçen yüzyılın başında kabul edilen ve Thomson (1983, s. 8) tarafından da ifade edilen, “belge yoksa, tarih de yoktur” doktrininin esas kabul edilmesinde de görülmektedir. Ancak bu görüşün, günümüz tarihçileri ve tarih bilimi tarafından benimsendiğini söylemek mümkün değildir. Thomson (1983, s. 8), özellikle heraldik, arkeoloji, epigrafi, etnoloji gibi bilimlerin, belgeye dayanmadan bilim dünyasına bulunduğu katkıların gözönüne alındığında bu doktrinin günümüz tarihçileri tarafından kabullenilmesinin oldukça güç olduğunu ifade eder.

Bilimlerin sınıflandırılmasında tarih, hem sosyal bilimler hem de insani bilimler içinde yer alan bir disiplin olmuştur. Tosh (1997, s. 30), sınıflamaya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade eder:

...tarih, kendi tabiatını kısmen inkar etmeksizin ne bir insani bilim olarak tanımlanabilir ne de sosyal bilim. Çoğunlukla yapılan hata, tarihin bunlardan birini hiçe sayarak kategorize edilebileceği konusunda direktmektir. Tarih, sonsuz çekiciliğini ve karmaşıklığını bunların her ikisi arasında bir köprü oluşturmasından alan melez bir disiplindir.

Tosh, tarih bilimini melez bir disiplin olarak nitelendirirken, Case (2002, s. 232) ise, bilgi bilimleri içinde tarihi hem sosyal hem de insani bilimlerde karşımıza çıkan gri bir alan olarak tanımlar. Uçak (1997, s. 87) ise, bilim

adamlarının bilgi arama davranışlarını konu aldığı çalışmada, tarihi sosyal bilimlerde sınıflandırmıştır.

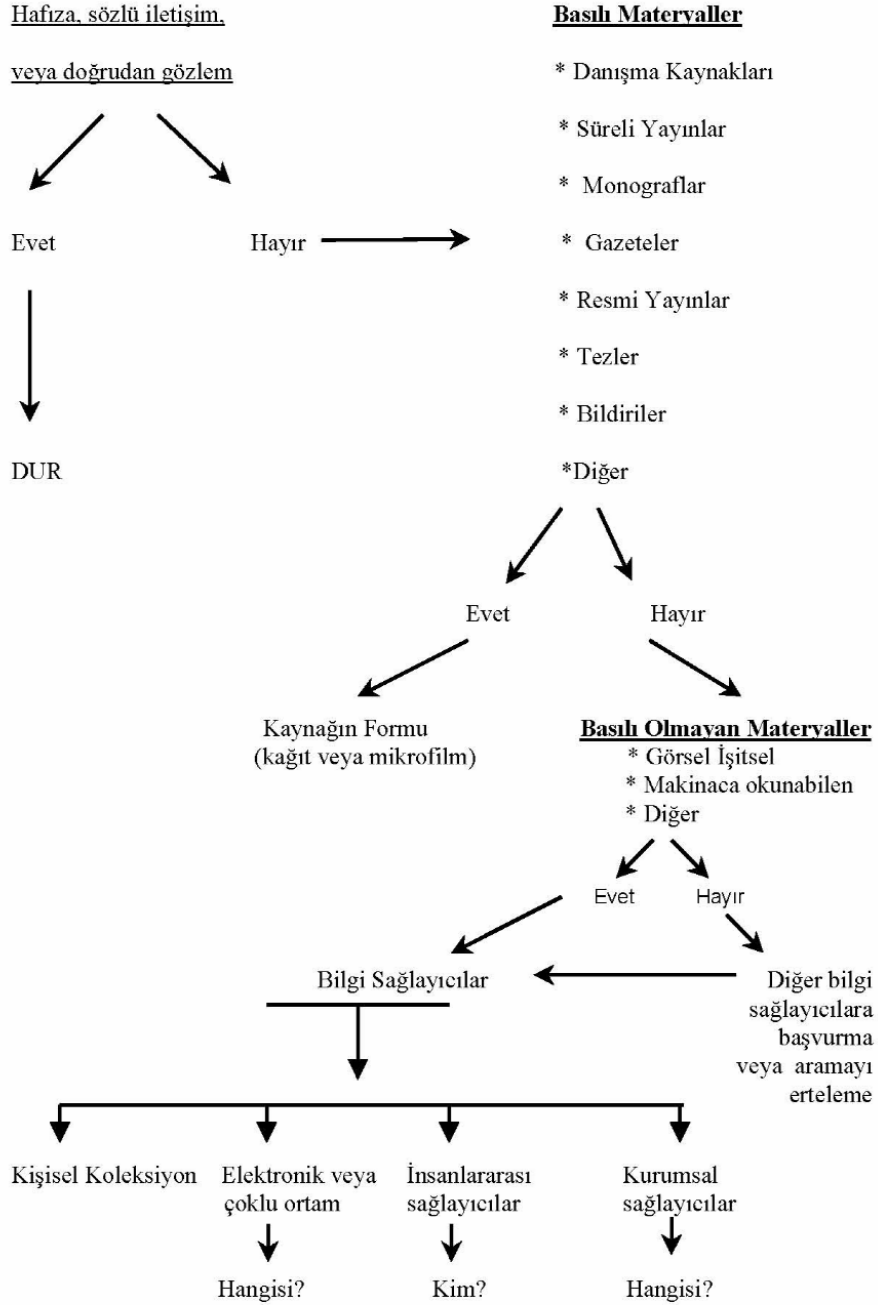
Tarihçilerin Bilgiye Erişim ve Bilgi Kullanım Özellikleri

Tarihçiler, farklı bilgi kaynaklarına farklı yollarla erişen, araştırmalarında çok farklı bilgi/ kaynaklarını ve bilgi kanallarını bir arada kullanan bir gruptur. Dalton ve Charnigo (2004, s. 416)'ya göre, tarihçiler, yeni teknolojileri ve ürünleri kullanan yeni bir kullanıcı grubu olma yolundadır. Anderson (2004, s. 89), tarihçilerin bilgi arama davranışlarını, “basılı ve elektronik kaynakların ve resmi olmayan bilgi kanallarının kullanılmasının birleştirilmesi” olarak tanımlar. Tarihçiler alanlarındaki farklı kaynaklara farklı yöntemleri kullanarak erişebilmektedirler. Bu yöntemler, hem resmi iletişim kanallarını hem de resmi olmayan iletişim kanallarını veya her ikisini birden içerebilmektedir.

Hernon (1984, s. 406) sosyal bilimcilerin, özellikle tarihçilerin bilgi gereksinimlerini basılı kaynaklardan karşılamayı tercih ettiklerini belirtir. Hernon (1984, s. 407) tarihçiler üzerinde durarak bilgi gereksiniminin karşılanmasını modellemiştir (Şekil 1).

Tarihçilerin bilgi arama davranışlarının zincirleme olarak geliştiğini öne süren Talja ve Maula (2003, s. 681), tarihçilerin, bir konudaki kitaptan ilişkili kaynakların künyesine, oradan da çevrimiçi kataloglar yardımıyla kaynağın kendisine ulaştıklarını ifade eder. Andersen (2000), bu bilgi arama davranışının, standart bibliyografik erişim araçlarını içermediğini, fakat tarihçiler için resmi bilgi kanalları ile ulaşılan bilgiden daha uygun bilgiye, analitik erişim sağladığını savunur.

Tarihçiler bilgiye erişimde yardım alma konusunda isteksizdirler. Bu özelliklerinden dolayı araştırmalarında kütüphaneciden yardım almazlar. Mesleğin bir özelliği olarak tarihçiler yalnız çalışırlar (Dalton ve Charnigo, 2004, s. 415; Andersen, 2003). Bu özellik yayın hayatına da yansımaktadır. Tarih alanında çok yazarlı yayınların sayısı azdır (Delgadillo ve Lynch, 2004, s. 415). Tarihçiler arasında beraber çalışma da yoktur (Talja, 2002; Andersen, 2003). Talja (2002) tarihçiler arasında yalnız sosyal bir paylaşım olduğunu öne sürer.

Şekil 1. Bilgi Gereksiniminin Karşlanması (Hernon, 1984, s.407)

Bilgi Kaynakları Kullanımları

Tarihçiler bilgi gereksinimlerini basılı kaynaklardan ve arşiv kaynaklarından karşılamaktadırlar. Özellikle kitap, dergi, el yazmaları ve arşiv kaynakları sıklıkla kullanılan bilgi kaynaklarıdır.

Kullanılan kaynakların yaşı dikkate alındığında, eski tarihli kaynak kullanımının tarih araştırmaları için oldukça yaygın olduğunu söylemek mümkündür. On yıl veya daha yakın tarihlerde yayımlanmış kaynakların kullanımı fizikte %88, 2 iken, tarihte bu oran yalnızca %13,8'de kalmaktadır (Jones, Chapman ve Woods, 1972, s. 153). Bir diğer araştırmada ise, tarihçilerin on yıl ve daha yakın tarihli kaynak kullanımının %12,6 olduğu saptanmıştır (Mahowald, 1995, s. 22).

Uva (1977, s. 24), araştırmaların farklı aşamalarında farklı bilgi ihtiyaçlarının ortaya çıktığını, fakat her aşamasında tarihçiler için birincil kaynakların en önemli bilgi kaynağı olarak yerini koruduğunu ifade eder. Mahowald (1995, s. 19), monografların yayınlardaki atıf yapılma oranını %58, makalelerin oranını ise %18,6 olarak saptamıştır. Tarihçiler için en önemli kaynaklar sıralamasında kitap ilk sırada yer alırken, bunu dergi ve el yazmaları izler (Steig, 1981, s. 551; Jones, Chapman ve Woods, 1972, s. 141; Mahowald, 1995, s. 19; Dalton ve Charnigo, 2004, s. 404).

Steig (1981, s. 551), tarihçilerin mikroformların kullanımının zor ve zahmetli olması nedeniyle tarihçiler tarafından kullanışsız bulunan kaynakların başında geldiğini belirtir. El yazmalarının nadir eser olmaları ve kullanabilmek için yazma eserlerin bulunduğu yere gitme zorunluluğunun olması, tezlerin yine nadir eserler gibi ulaşılabilmesi zor kaynaklar olması ve gazetelerin de hem formu hem de özel koleksiyonlar içinde yer almaları nedeniyle en kullanışsız kaynaklar sıralamasında ilk kaynaklar içinde yer almıştır.

Tarihçiler kendi koleksiyonlarını oluşturma eğilimindedirler. Özellikle meslekte uzun yıllar çalışanların geniş bir koleksiyona sahip olduklarını söylemek mümkündür. Andersen (1998), tarihçilerin yarısına yakınının araştırmaları için anahtar nitelikteki kaynaklara bireysel olarak sahip olduğunu belirtir.

Duff, Craig ve Cherry (2004a, s. 52) tarihçileri, bilgili kullanıcılar olarak nitelendirir. Alanlarındaki kaynaklara hakim olan tarihçiler, yayın taramalarını da kendileri yaparlar. Tarihçilerin indeks ve abstraktları kullanmadıklarını belirten Steig (1981, s. 554), bunu tarihçilerin sistematik olmamalarına bağlar. Orbach (1991, s. 41), daha uzun yıllar akademisyen olarak çalışan tarihçilere oranla yeni akademisyenlerin araştırmalarını daha sistematik bir biçimde gerçekleştirdikleri araştırma aşamalarını gözönünde bulundurarak belirli bir sıra izlediklerini ifade eder. Speck (2002) de tarihçilerin, araştırmalarında sistematik olmayan bir yaklaşım izlediklerini, indeks ve abstraktları kullanmadıklarını ve bu kaynakları konu dışı bulduklarını belirtir. Bibliyografya kullanımları da yetersiz olan tarihçilerin bu

kaynakları etkin biçimde kullanabilmeleri için, kaynakların kullanımlarının kolaylaştırılması, sayıca arttırılması ve konu olarak özelleştirilmesi gereklidir (Dalton ve Charnigo, 2004, s. 416). Case (1991b, s. 79), tarihin sınıflama ve indeksleme alanında en az hizmet edilen disiplin olduğunu ifade eder. İndeks ve abstraktların kullanımı çok sınırlı iken bilgiye tesadüfen erişim oldukça yaygın ve önemli bir bilgi davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bu bilgi davranışı, tarihçiler arasında bilgiye erişimde en sık kullanılan yöntemlerden biridir (Steig, 1981, s. 556; King, 1994, s. 99; Delgadillo ve Lynch, 1999, s. 253; Dalton ve Charnigo, 2004, s. 410; Anderson, 2004, s. 110). Tarihçiler dergi veya kitaplardan, kütüphane raflarından veya arşiv fonlarından bu tür tesadüfi fakat araştırmaları için kritik değer taşıyan bilgi elde etmektedir. Foster ve Ford (2003, s. 334) tarihçilerin tesadüfi olarak önemli bilgi elde edebilmesini ısrarlı ve çok çalışmanın sonucu olarak kendi şansını yaratma olarak nitelendirmektedirler.

Tarihçiler için en önemli bilgi kaynaklarından bir diğeri de arşiv kaynaklarıdır. Orijinal ve birinci elden bilgi sağlayan arşiv kaynakları özellikle son yıllarda orijinal formundan çıkarak teknolojinin gelişmesiyle elektronik ortama taşınmıştır. Fakat tarihçiler arşiv kaynaklarının elektronik formunu, tıpkıbasımını, transkripsiyonunu, fotokopisini veya mikroformunu değil orijinalini tercih etmektedirler (Duff, Craig ve Cherry, 2004a, s. 66, Duff, Craig ve Cherry, 2004b, s. 17; Graham, 2002). Tarihçiler, arşiv belgesinin dijital formunun orijinalinin yerini tutamayacağı görüşünü taşımaktadırlar (Graham, 2002). En kullanışsız bulunan arşiv belgesi formu ise mikroformdur (Steig, 1981, s. 551; Duff, Craig ve Cherry, 2004a, s. 66).

Arşiv belgesinin en önemli özelliği ise orijinalliğidir. Duff, Craig ve Cherry (2004b, s. 19) arşiv kaynaklarının orijinalinin kullanılmasını, alışkanlığa ve orijinalliğe bağlar. Tarihçiler arşiv belgesinin dijital formunun, orijinalinin yerini tutamayacağına inanmaktadırlar (Graham, 2002).

Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin tarihçilerin arşiv kaynaklarının daima orijinalini tercih edeceklerini söylemek mümkündür. Ülkemizde de, özellikle harf inkılâbından önce üretilen belgelerin Osmanlıca olması, bu dilin yapısı itibarıyla tek bir noktanın bile kelimeyi değiştirebilmesi sebebiyle orijinal belgeye olan talebin gelecekte de devam etmesi olasıdır. Ayrıca danışmanların yüksek lisans ve doktora öğrencilerine kaynağın orijinalini görmeleri yönündeki telkinleri de bu bilgi davranışının sürdürülmesinde etkili olabilir.

1972 yılında İngiltere’de tarihçiler üzerine yapılan bir atıf analizi araştırmasında tarihçilerin İngilizce dışında diğer dillerdeki yayımlara çok az sayıda (%7,7) atıf yaptıkları saptanmıştır (Jones, Chapman ve Woods, 1972, s. 146). Yapılan bir diğer atıf analizi çalışmasında ise, Rus tarihçilerin %91’i kendi dillerindeki birincil kaynaklara atıf yaptıkları ortaya çıkmıştır (Mahowald, 1995, s. 18). Straw (1993, s. 12) da, İngilizce dışındaki kaynaklara çok az sayıda atıf yapıldığını belirtir. Bu araştırmalara dayanılarak tarihçilerin kendi dillerindeki

kaynaklara atıf yapma eğiliminde oldukları söylenebilir.

Steig (1981, s. 557), araştırmasında, tarihçiler içinde azımsanamayacak bir yüzdenin konusuyla ilgili yabancı bir kaynağı görmezden geldiğini belirtir. Bu da yabancı dil eksikliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Yabancı kaynakların kullanımının azlığı ve yabancı kaynaklara az sayıda atıf yapılması ülkemizde akademisyenlerin dil sorunu olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Türkiye’de akademisyenler üzerine yapılan çok yönlü bir araştırmada dil sorunu da araştırılmış, akademisyenlerin %40’ının yabancı dil problemi olduğu ortaya çıkmıştır (Türkiye’de..., 2006, s. 79). Akademisyenlerin % 28’i bu sorunu dil öğrenmek için yeterli çaba göstermemesine, %10’u ise ders yükünün ağırlığına bağlamaktadır.

Bilgi Kanalları Kullanımları

Tarihçiler hem resmi iletişim kanallarını hem de resmi olmayan iletişim kanallarını bilgiye erişim için kullanmaktadırlar. Anderson (2004, s. 95), tarihçilerin bilgi arama davranışlarını resmi ve resmi olmayan kanalların bir birleşimi olarak nitelendirir. Cole (2000, s. 104) ise, tarihçilerin, sosyal ve insani bilimcilerin bilgiye erişmek için sistematik ve resmi olmayan bilgi kanallarını sistematik ve resmi olan bilgi kanallarına tercih ettiklerini öne sürerek, bunun nedenini tarihçilerin resmi bilgi kanallarından sağlayamayacakları bir bilgi ihtiyaçları olmasına bağlar.

Beattie (1990, s. 43), tarihçilerin bilgiye erişimde meslektaşlarla iletişim ve dipnotların takibi gibi resmi olmayan bilgi kanallarının, resmi bilgi kanallarından daha fazla kullandıklarını belirtir. Konuyla ilişkili kaynaklara erişimde tarihçilerin ilk tercihi dipnotların takibidir (Steig, 1981, s. 554; Tibbo, 2002).

Tarihçiler, alanlarındaki yeni bilgidenden haberdar olabilmek için konferans ve toplantıları önemli bulmaktadır. Ayrıca, özellikle ilişkili kaynaklara erişimde daha deneyimli meslektaşlarla konuşma önemli bir yer tutar. Case (1991b, s. 79), deneyimli meslektaşların sadece bilgiye erişimde değil, mesleğin ilk yıllarındaki akademisyenler için konu seçiminde anahtar rol oynadığını ifade eder. Duff ve Johnson (2003, s. 81) da meslektaşlarla iletişimin araştırmalar için fikir ve kaynak sağlamada önemli olduğuna işaret eder.

Uçak (1997, s. 20) “invisible college” kavramını “bir bilim alanında, birbirine yakın konularda çalışan ve seçkin bilim adamlarının oluşturduğu küçük ve etkileşimli grup” olarak tanımlar. Tarihçiler arasında diğer sosyal bilimcilere oranla “invisible college” daha etkindir (Delgadillo ve Lynch, 1999, s. 255). Uçak (1997, s. 90) da sosyal bilimciler içinde, bir ölçüde tarihçiler arasında bu tür bir iletişimin varlığından söz edilebileceğini ifade eder. Steig (1981, s. 553), tarihçiler içinde fen bilimcilerde olduğu kadar gelişmiş bir “invisible college”

bulunmamasının iki önemli sonucu olduğuna işaret eder. Bunlardan ilki iletişimi gerçekleştirecek kurumsal bir yapı olmaması, diğeri ise, entelektüel ve sözel anlatım ortamının görece önemsizliğidir.

Tarihçilerin bilgiye erişimde izledikleri en önemli yol dipnotların takibidir (Stevens, 1977, s. 69; Steig, 1981, s. 554; Tibbo, 2002; Tibbo, 2003, s. 20; Anderson, 2004, s. 95). Bir konuda araştırma yaparken öncelikle o konuda yayımlanmış kitap ve makalelerdeki dipnotları takip ederek tarihçiler konularıyla ilgili kaynaklara ulaşmaktadırlar.

Bilgi Merkezleri Kullanımları ve Hizmetlerden Yararlanma

Özellikle sosyal bilimler içinde tarihçiler bilgi merkezlerini en yoğun kullanan birkaç gruptan biridir. Delgadillo ve Lynch (1999, s. 245) tarihçilerin üniversite kütüphanelerinin en önemli kullanıcıları olduklarını ve üniversite kütüphanelerinin arşiv belgeleri ve yayımlanmamış materyalleri de içeren birincil kaynaklarını oluşturan temel koleksiyonlarını, tarih araştırmalarını ve tarih eğitimini desteklemek için oluşturduklarını öne sürer. Rundell (1968, s. 467), tarihçilerden, kütüphanelerin en aktif kullanıcı grubu olarak söz eder. Delgadillo ve Lynch (1999, s. 250) ise, tarihçileri kütüphanelerin düzenli kullanıcıları olarak görür. Uçak (1997, s. 94) da tarihçileri sosyal bilimciler içinde kütüphaneleri yoğun kullanan bilim adamları olarak niteler.

Tarihin konusu, kaynakları ve alanı itibariyle, bu alandaki kullanıcılar için özel kütüphaneler ve özel koleksiyonlar oluşturulduğu görülmektedir. Türkiye’de tarih konusunda özel kütüphaneler (Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Tarih Vakfı Bilgi ve Belge Merkezi gibi..) ve kütüphaneler içinde özel koleksiyonlar (Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Halil İnalçık Koleksiyonu, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kütüphanesi Osman Turan Tarih Araştırma Kitaplığı gibi..) bulunmaktadır.

Tarihçilerin bilgi merkezlerini yoğun olarak kullanmalarına rağmen bilgi hizmetlerinden yeterince faydalanamadıkları bilinmektedir. Anderson (2004, s. 116), tarihçilerin hizmet edilen bir kullanıcı grubu olmadığını, onların kendi kendilerine hizmet ettiklerini belirtir. Sosyal bilimcilerde varolan kütüphaneciye güven duymama, tarihçiler için de geçerlidir. Evans (1999, s. 54), tarihi araştırma yapan herhangi birinin, kendi bilgisinin başkalarının bilgisinden daha eksiksiz olduğu fikrine sahip olduğunu, çalışmaya başlayan en mütevazı bir doktora öğrencisinin bile birkaç ay sonra böyle bir duyguya kolaylıkla kapılacağını ifade eder. Bunun nedenini de, geçmişten bugüne bırakılan malzemenin çok geniş olmasına ve şimdiye kadar çalışan tarihçilerin zamanla birikmiş ve birikmeye devam eden kaynakların yalnızca yüzeyini kazımdan başka bir şey yapmamış olmalarına bağlar. Bu düşünceye sahip olan tarihçilerin kütüphaneciden veya arşivciden yardım almalarını beklemek oldukça güçtür. King (1994, s. 89), ta-

rihçilerin kütüphanecilere güvenmediğini ve bu güvensizliğin gelecekte de süreceğini ifade eder. Jones, Chapman ve Woods (1972, s. 155) kullanıcı grubu olarak akademisyenlerin, kütüphanecilerin yeteneklerine ve sağladıkları hizmetlere karşı güvensizlik duyduklarını belirtir. Tarihçilerin bilgi gereksinimleri ve bilgi kullanımları hakkında az sayıda araştırma yapılmış olması nedeniyle, yeterli bilgiye sahip olamayan kütüphanecilerin bu kullanıcı grubunun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldıkları da söylenebilir. Tarihçiler üzerine kullanıcı araştırmaları yapılarak bu durum değiştirilebilir (Hernon, 1984, s. 419; Beattie, 1990, s. 47). Tarihçiler araştırmaları için nadiren kütüphaneciye danışmaktadır. Steig (1981, s. 559) bu durumun değişebilmesi ve varolan güvensizliğin aşılabilmesi için kullanıcı araştırmalarından yararlanmasının yanında, danışma kütüphanecisinin konu bilgisine sahip olması gereğine vurgu yapar.

Kütüphanelerarası ödünç verme tarihçiler için kütüphane kullanımında önemli bir yere sahiptir. Tarihçilerin kütüphane hizmetleri içinde en etkin olarak yararlandıkları hizmetin kütüphanelerarası ödünç verme olduğu söylenebilir (Delgadillo ve Lynch, 1999, s. 251).

Tarihçiler için vazgeçilmez bilgi merkezlerinden biri de arşivlerdir. Orijinal belgenin tarih araştırmalarındaki önemi gözönüne alındığında, tarihçilerin arşivlerin en büyük kullanıcı grubunu oluşturduklarını söylemek mümkündür. Tarihçi-arşivci ilişkisinde ise, durum tarihçi-kütüphaneci ilişkisinden biraz daha farklıdır. Tarihçiler için arşivciler, araştırmaların arşivlerde geçen bölümünde önemli rol oynar. Duff, Craig ve Cherry (2004a, s. 70) tarihçi ile arşivci arasındaki ilişkiyi karşılıklı çıkar sağlayan bir etkileşim olarak tanımlar. Buna göre, tarihçi arşivciden arşiv kaynaklarının tarihi hakkında geniş bilgi sağlar, arşivci ise, tarihçilerin ilgi alanlarını öğrenerek arşiv kaynakları arasında ek tanımlamalar getirebilir. Araştırmacıların, arşivlerden daha etkin bir şekilde yararlanabilmesini sağlamak için Yakel (2002, s. 123) kullanıcı eğitiminin önemine ve gerekliliğine işaret eder.

Duff, Craig ve Cherry (2004a, s. 63; 2004b, s.14) araştırmacıların arşivlerde, çoğunlukla, coğrafik engeller, erişim araçlarının eksikliği, bürokratik engeller ve belgenin üzerinde çalışılabilir durumda olmaması gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını belirtirler. Literatürde yer alan bulgular, arşivlerde karşılaşılan bu engellerin araştırmalar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Araştırmalar esnasında karşılaşılan bu engeller nedeniyle araştırmalar ertelenmekte hatta iptal edilebilmektedir (Duff, Craig ve Cherry, 2004b, s. 15).

Elektronik Ortam Kullanımları

Tarihçiler teknolojik gelişmelere zor uyum sağlayabilmektedir ve bilgi arama davranışlarında teknolojinin gelişimine bağlı bir değişikliğin olması uzun zaman almaktadır. Diğer disiplinlerde çalışan akademisyenlere oranla tarihçiler elek-

tronik ortamdan daha az yararlanmaktadırlar (Gilmore ve Case, 1992, s. 682; King, 1994, s. 90). Gilmore ve Case (1992, s. 682) bu durumun ancak tarihçilerin bilgisayar teknolojilerine sahip olmaları ve bu teknolojileri etkin olarak kullanmaları ile değişeceği görüşündedir.

Yapılan araştırmalarda, tarihçilerin elektronik kaynakları kullanmayı kendi kendilerine öğrendikleri belirlenmiştir (Dalton ve Charnigo, 2004, s. 413; Anderson, 1998). Uçak ve Al (2000, s. 327), akademisyenlerin büyük bir çoğunluğunun İnternet hakkında daha çok bilgi edinmek istediklerini belirterek, teknolojiyi kullanmak için öğrenmenin gereğine vurgu yapar ve bu amaçla kütüphanecilerin kullanıcılarına eğitim programları tasarlamalarını, tarama yöntemlerini öğretmelerini, geleneksel olarak yaptıkları danışma hizmetleri ve kullanıcı eğitimi programlarının içine İnternet'i de almalarının gereğini ifade eder. Özellikle ikincil kaynaklara erişimde elektronik ortamdan yararlanan tarihçiler, veri tabanlarının kullanımı konusunda çekimser davranmaktadırlar (Dalton ve Charnigo, 2004, s. 412). Yapılan araştırmalar, tarihçilerin %25'e yakın bir bölümünün veri tabanlarını hiç kullanmadıklarını ortaya koymaktadır (Case, 1991b, s. 75; Graham, 2002; Dalton ve Charnigo, 2004, s. 411). Veri tabanı kullanan tarihçilerin ise, %70'i çok sayıda kayıt bularak bunlar arasından konularıyla ilgili kayıtları kendileri seçmeyi tercih etmektedirler (Dalton ve Charnigo, 2004, s. 411).

Tarih alanında veri tabanı kullanımının eksikliğini Talja ve Maula (2003, s. 681), geriye dönük veri tabanlarının yetersizliğine ve veri tabanlarından ilişkili materyal sağlamanın zorluğuna bağlar. Tarihçilerin veri tabanlarını sığ ve yüzeysel buluyor olmaları ve tam metin erişimin eksikliğini de problem olarak görmeleri, kullanımı etkileyen diğer nedenler arasında sayılabilir (Arnold, 2004).

Andersen (2003), tarihçilerin elektronik ortamdan yeterince yararlanmalarını, bu grubun alışkanlıklarının değiştirilmesinin zorluğuna bağlar. Yeni teknolojilerin öğrenilmesinin zor ve zaman alıcı bir süreç olması ve tarihçilerin buna zaman ayırmak istememeleri, elektronik ortamdan yararlanmayı kısıtlamaktadır. Bilgisayar ile çalışmayı rahatsız edici bulan tarihçiler bilgisayarı görmezden gelmeyi tercih etmektedir (Speck, 2002).

Elektronik dergilere (e-dergi) yaklaşımda da tarihçilerin çekimser davrandıkları görülmektedir. Yapılan bir araştırmada, tarihçilerin e-dergileri nadiren kullandıkları ve %29'unun e-dergileri bilimsel yayıncılık olarak saymadıkları sonucu ortaya çıkmıştır (Dalton ve Charnigo, 2004, s. 413). Bunun bir göstergesi ve sonucu olarak, tarihçiler, yayınlarının bilimsel olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği endişesini taşımamak için basılı ortamda yapmayı tercih etmektedirler (Andersen, 2003). Tarihçilerin, araştırmalarında dergilerin elektronik versiyonunu kullansalar bile, basılı formuna atıfta buldukları da bilinmektedir (Andersen, 1998). Yapılan bir atıf analizi araştırmasında, 192 tarihçiden yalnızca 7'sinin e-dergilere atıf yapması bu görüşü destekler niteliktedir (Andersen, 2000).

Sonuç

Basılı kaynaklar ve arşiv kaynaklarından bilgi gereksinimlerini karşılayan tarihçiler için, basılı kaynaklar içinde en önemlileri kitap ve dergidir. Arşiv kaynakları da araştırmalar için birincil öneme sahiptir. Orijinal bilgi sağlamaları nedeniyle önemli bir bilgi kaynağı niteliği taşıyan arşiv belgelerinin, tarihçiler tarafından mikrofilmli veya dijital formu değil orijinali tercih edilmektedir. Eski tarihli kaynak kullanımının yaygın olduğu bu alanda, kullanılan kaynak yaşının 10 yıl ve daha eski olduğu görülmektedir. Yabancı dildeki kaynak kullanımı da oldukça sınırlıdır.

Bilgiye erişimde resmi ve resmi olmayan bilgi kanallarını bir arada kullanan tarihçiler için meslektaşlarla iletişim bilgi kaynaklarına erişimde olduğu kadar, konu seçiminde de önemli bir rol oynamaktadır. Tarihçiler için bilgiye erişimde önemli bir bilgi davranışı da dipnotların takibidir. Bu alanda dikkati çeken bir diğer önemli bilgi davranışı ise, bilgiye tesadüfi olarak erişimdir.

Son yıllarda elektronik ortamda erişilebilir bilginin artmasıyla bu ortamdaki bilgiyi kullanma çabası içine giren tarihçilerin, elektronik kaynak kullanımını kendi kendilerine öğrendikleri ve veri tabanlarında basit taramayı tercih ettikleri bilinmektedir. Tarama stratejisi oluşturma veya geliştirme konusunda da yalnız kalan tarihçiler, kütüphaneciye danışma konusunda çekimser davranmaktadırlar. Bilgi merkezlerinin aktif ve önemli bir kullanıcı grubunu oluşturan tarihçilerin, verilen bilgi hizmetlerinden yeterince faydalanamadıkları, bunda da kütüphaneciye duydukları güvensizliğin önemli bir etken olduğu söylenebilir. Hem arşivlerde hem de kütüphanelerde kullanıcı eğitimi programları geliştirilerek, bu grubun kütüphane hizmetlerinden daha etkin bir şekilde yararlanması sağlanabilir. Kütüphanelerde konu uzmanlığının geliştirilmesiyle de daha verimli bir danışma hizmeti sağlanabilir. Veri tabanı kullanımının bu alanda yetersiz olması da, tarih alanındaki veri tabanı sayısının az olmasına ve tam metin erişimin eksikliğine bağlanabilir.

Dünyada kullanıcı araştırmaları literatürü, yapılan yeni araştırmalar ve yayınlarla sürekli bir değişim ve gelişim içindedir. Bu araştırmalar içinde tarihçiler, giderek artan düzeyde önemli bir yer edinmektedirler.

Kaynakça

- Andersen, D. L. (1998). Academic historians, electronic information access technologies, and the world wide web: A longitudinal study of factors affecting use and barriers to that use. *The Journal of the Association for History and Computing*, 1, (1). 1 Ekim 2005 tarihinde <http://mcel.pacificu.edu/history/jahc11/Anderson/Anderson.html> adresinden erişildi.
- Andersen, D. L. (2000). Historians on the web: a study of academic historians' use of world wide web for teaching. *The Journal of the Association for History and Computing*, 3, (2). 1 Ekim

- 2005 tarihinde <http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCIII2/ARTICLES/anderson> adresinden erişildi.
- Andersen, D. L. (2003). Communicating information across cultures: Understanding how others work. *The Pantaneto Forum*, 9, 1 Ekim 2005 tarihinde <http://www.pantaneto.co.uk/issue9/andersen.htm> adresinden erişildi.
- Anderson, I. G. (2004). Are you being served? Historians and the search for primary sources. *Archivaria*, 58, 81-129.
- Arnold, M. (2004). *The information seeking-habits of historians in libraries and archives*. 1 Eylül 2005 tarihinde <http://www.pages.drexel.edu/~mma372/rol.pdf> adresinden erişildi.
- Bates, M. J. (1996). Learning about the information seeking of interdisciplinary scholars and students. *Library Trends*, 45, (2), 155-164.
- Beattie, D. L. (1990). An archival user study: Researchers in the field of women's history. *Archivaria*, 29, 33-50.
- Bernheim, E. (1936). *Tarih ilmine giriş tarih metodu ve felsefesi*. (M. Ş. Akkaya, Çev.). İstanbul: Devlet Basımevi.
- Carr, E. H. (1980). *Tarih nedir?* (M. G. Gürtürk, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Case, D. O. (1991a). Conceptual organization and retrieval of text by historians: The role of memory and metaphor. *Journal of the American Society for Information Science*, 49, (9), 657-668. 1 Ekim 2005 tarihinde Wiley Interscience veri tabanından erişildi.
- Case, D. O. (1991b). The collection and use of information by some American historians: a study of motives and methods. *Library Quarterly*, 61, (1), 61-84. 1 Ekim 2005 tarihinde EBSCO host veri tabanından erişildi.
- Case, D.O. (2002). *Looking for information: A survey of research of information seeking, needs, and behaviour*. Amsterdam; New York: Academic Press.
- Cole, C. (2000). Inducing expertise in history doctoral students via information retrieval design. *Library Quarterly*, 70, (1), 86-109. 1 Ekim 2005 tarihinde EBSCO host veri tabanından erişildi.
- Collingwood, R. G. (1990). *Tarih tasarımı* (K. Dinçer, Çev.). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Dalton M. S. ve Charnigo, L. (2004). Historians and their information sources. *College and Research Libraries*, 65, 400-424.
- Delgadillo, R. ve Lynch, B. (1999). Future historians: their quest for information. *College and Research Libraries*, 60, (3), 245-259.
- Duff, W. M. ve Johnson, C. A. (2003). Where is the list with all the names? Information-seeking behavior of genealogists: Users and archival research. *American Archivist*, 66, (1), 79-95.
- Duff, W., Craig, B. ve Cherry, J. (2004a). Finding and using archival resources: A cross-Canada survey of historians studying Canadian history. *Archivaria*, 58, 50-80.
- Duff, W., Craig, B. ve Cherry, J. (2004b). Historians' use of archival sources: Promises and pitfalls of the digital age. *The Public Historian*, 26, (2), 7-22.
- Evans, R. J. (1999). *Tarihin savunusu*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foster, A. ve Ford, N. (2003). Serendipity and information seeking: an empirical study. *Journal of Documentation*, 59, (3), 321-340. 1 Ekim 2005 tarihinde SweetsWise veri tabanından erişildi.
- Gilmore, M. B. ve Case, D. O. (1992). Historians, books, computers and a library. *Library Trends*, 40, (4), 667-686.
- Graham, S. R. (2002). Historians and electronic resources: Pattern and use. *The Journal of the Association for History and Computing*, 5, (2). 1 Ekim 2005 tarihinde <http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCIV2/ARTICLES/graham/graham.html> adresinden erişildi.
- Halkın, L. E. (1989). *Tarih tenkidinin unsurları*. (B. Yediyıldız, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hernon, P. (1984). Information needs and gathering patterns of academic social scientist, with special emphasis given to historians and their use of U.S. Government publications. *Government Information Quarterly*, 1, (4), 401-429.
- Jones, C., Chapman, M. ve Woods, P.C. (1972). The Characteristics of the literature used by histo-

- rians. *Journal of Librarianship*, 4, (3), 137-156.
- King, J. B. (1994). History research into the 21st century. *Reference Librarian*, 47, 89-108.
- Mahowald, T. T. (1995). *The research needs of historians in Russian and Slavic History: A citation analysis of the "Russian Review" 1991-1994*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kent State University, Ohio. 15 Temmuz 2005 tarihinde Eric veri tabanından erişildi.
- Orbach, B. (1991). The view from researcher's desk: Historian's perceptions of research and repositories. *American Archivist*, 54, 28-43.
- Rundell, W. (1968). Relations between historical researchers and custodians of source materials. *College and Research Libraries*, 29, (6), 466-476.
- Speck, V. H. (2002). *The Internet as the basis for collaborative research: How will it shift the research behaviour of historians*. 1 Ekim 2005 tarihinde www.h-net.org/aha/2002/papers02/speck.html adresinden erişildi.
- Steig, M. F. (1981). The information needs of historians. *College and Research Libraries*, 42, 549-560.
- Stevens, M. E. (1977). The Historians and archival finding aids. *Georgia Archives*. Winter, 64-75.
- Straw, J. E. (1993). *Cenvergence or divergence? A study of the information seeking behaviour of historians and political scientist*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kent State University, Ohio. 15 Temmuz 2005 tarihinde Eric veri tabanından erişildi.
- Talja, S. (2002). Information sharing in academic communities: Types and levels of collaboration in information seeking and use. *New Review of Information Behaviour Research*, 3, 143-149. 1 Eylül 2005 tarihinde www.uta.fi/~lisaka/Taljaisic2002_conv.pdf adresinden erişildi.
- Talja, S. ve Maula, H. (2003). Reasons for the use and non-use of electronic journals and databases: a domain analytic study in forum scholarly disciplines. *Journal of Documentation*, 59, (6), 673-691. 1 Ekim 2005 tarihinde Sweets veri tabanından erişildi.
- Thomson, D. (1983). *Tarihin amacı* (S. Özbaran, Çev.). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Tibbo, H. R. (2002). *Building and using cultural digital libraries: Primarily history: Historians and the search for primary source materials*. The 2nd ACM/IEEE —CS konferansında sunulan bildiri. 1 Ekim 2005 tarihinde <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=544222&coll=Portal&dl=GUIDE&CFID=64594201&CFTOKEN=52840319> adresinden erişildi.
- Tibbo, H. R. (2003). Primarily history in America: How U. S. historians search for primary materials at the dawn of the digital age. *American Archivist*, 66,(1), 9-50.
- Tosh, J. (1997). *Tarihin peşinde: Modern tarih çalışmasında hedefler, yöntemler ve yeni doğrular*. (Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkiye'de öğretim elemanları*. (2006). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Uçak, N. (1997) *Bilim adamlarının bilgi arama davranışları ve bunları etkileyen nedenler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Uçak, N. ve Al, U. (2000). İnternet'te bilgi arama davranışları. *Türk Kütüphaneciliği*, 14, (3), 317-331.
- Uçak, N. (2001). Kullanıcı araştırmalarının sorunları. T. Fenerci ve O. Gürdal (Yay. Haz.) "21. Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu": *Ulusal sempozyum bildirileri, 19-21 Nisan 2001 Hatay* içinde (ss. 204-214). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Uva, P. A. (1977). *Information-gathering habits of academic historians: Report of the pilot Study*. New York: State University of New York, Upstate Medical Center. 1 Eylül 2005 tarihinde Eric veri tabanından erişildi.
- Wilson, T. D. (1994). Information needs and uses: Fifty years of progress? 1 Eylül 2005 tarihinde <http://informationr.net/tdw/publ/papers/1994FiftyYears.html> adresinden erişildi.
- Yakel, E. (2002). Listening to users. *Archival Issue*, 26, (2), 111-127. 1 Ekim 2005 tarihinde OCLC Wilson Select Plus veri tabanından erişildi.

Summary

User studies have appeared in the field of information sciences starting from 1940s. Historians, on the other hand, have taken a place in user studies in 1970s. Within user studies, historians were placed into social sciences and humanitarian studies disciplines. Research on historians can be classified into two categories: citation analysis and user studies. Early research on historians' user behaviours have focused on their use of resources, libraries, and material types. The use of electronic resources has also become a research topic following the recent technological advances in information sciences. As a user category, historians utilize formal and informal channels at the same time, and have access to different sources through different channels. Books, journals, manuscripts and archive documents are the frequently used information sources. The use of resources in foreign languages is very limited. It has been observed that the use of retrospective resources is widespread among the historians and the use of primary resources is more common than the use of secondary resources. Microfilms and manuscripts are listed among the inconvenient resources. Historians are inclined to set up a collection of their own and they use the information facilities extensively, but it is known that they do not adequately use the information services provided by these facilities. As a user category having difficulties in the use of technology, historians refer to electronic resources rarely when compared to other user groups. Historians' limited use of database technology might relate to inadequacy of retrospective databases and limited access to full text resources. Historians prefer to publish their articles in printed versions of journals and also they cite to the printed version of the journal even if they use the electronic version of that journal. Historians have become the subject group of 26 research studies conducted between 1972 and 2007. Low response rates are the main problem in these studies.